

Əhmədli Aysən İntiqam qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
aysen.ehmed@bk.ru

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARDA ƏXLAQ TƏRBIYƏSİNİN YOLLARI VƏ ƏSAS VƏZİFƏLƏRİ

Açar sözlər: *tərbiyə, əxlaq, davranış, uşaq, norma*

Key words: *upbringing, morals, behavior, child, norm*

Ключевые слова: *воспитание, нравственность, поведение, ребенок, норма*

Tədqiqatlar göstərir ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqların əxlaqi davranışlarında şüur həlledici qüvvəyə malik olduğunda şüur çox vaxt uşağın pis rəftara yol verməsindən sonra fəaliyyətə başlayır. Uşağın nəyin pis, nəyin yaxşı olması haqqında təsəvvürləri onun təcrübəsi, həyəcanları ilə sıx əlaqəlidir. Uşağın müşahidə etdiyi faktlar, obrazlı təəssüratlar və s. ilə bağlı olan hər şey əsasən ona anlaşıqlı olur. Uşaq üçün xarakterik olan təfəkkür konkretliyi bununla izah edilir. Respublikamızda 1998-ci ildə qəbul edilən "Məktəbəqədər müəssisələrdə tərbiyə və təlim proqramı"nda uşaqların əxlaq tərbiyəsində verilən tələblər xeyli təkmilləşdirilmiş, uşaqlarda milliyyət, insanpərvərliyin, qarşılıqlı xeyirxahlıq münasibətlərinin, kollektivçiliyin əsası üzrə tərbiyə işinin məzmunu dəqiqləşdirilmiş, onlarda yüksək mənəvi keyfiyyətlərin formalaşması üçün normaların məzmunu konkretləşdirilmiş, uşaqların və aparılan işlərin qrupdan-qrupa zənginləşməsi, inkişafı nəzərə alınmışdır.

Uşaqların əxlaq tərbiyəsi və mədəni davranış normaları hər bir yaş qrupu üzrə aşağıdakı kimi aparılır. Kiçik qrupda: 1) uşaqlara öz qrup tərbiyəçisi ilə salamlaşmağı və sağollaşmağı, təşəkkür bildirən sözləri, böyüklərin suallarına cavab verməyi öyrətmək; 2) uşaq bağçasında, küçədə, evdə mədəni davranış qaydalarına riayət etməyi öyrətmək, təmizlikdən, qayda-qanundan zövq almaq arzusu oyatmaq, böyüklərin tapşırığına diqqətli olmağı və onların tapşırıqlarını səylə yerinə yetirməyi öyrətmək. Orta qrupda: 1) uşaqlara bağçada tərbiyəçilərinə "müəllim" deyə çağırmağı öyrətmək, 2) yaşlılara və yaşlılarına göstərilən köməyə, diqqətə görə təşəkkür etmək, yer göstərmək, öz xahişini dəqiq və aydın ifadə etməyi, təşəkkür etməyi öyrətmək və s. Böyük qrupda: 1) səliqəli yemək vərdisini təkmilləşdirmək, stol arxasında əyləşərkən düzgün vəziyyət tutmağı və onu saxlamağı, yeməyi azca götürüb səssiz yeməyi, salıfətdən düzgün istifadə etməyi, yeməkdən əvvəl və sonra əlləri yumağı, dişləri təmizləmək vərdisləri yaratmaq və s. 2) saçları təmiz və səliqəli saxlamaq, asqırarkən, öskürərkən ağzı, burunu dəsmalla örtməyi öyrətmək və s. öyrədilir. Məktəbəhazırlıq qrupunda: 1) insanlara qayğıkeş münasibət, qocalara, xəstələrə, əlillərə, körpələrə kömək etmək lazım gəldikdə onları müdafiəyə qalxmağa təşəbbüskarlıq tərbiyə etmək. 2) uşaqları bağçada və ictimai yerlərdə müəyyən edilmiş mədəni-davranış qaydalarını müstəqil gözləməyə alışdırmaq.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda əxlaqi hissi və adətlərinin tərbiyə edilməsində yüksək nəticələrə nail olmaq üçün bu hiss və adətləri uşaqların şüuru ilə əlaqələndirməyə çalışmaq, bununla da əxlaqi hisslərin, adətlərin və şüurun vahidliyinə nail olmaq lazımdır. Məhz bu zaman tərbiyədən gözlənilən nəticəni almaq mümkündür. Uşaqların tərbiyəli hərəkət etmək, ədəb-ərkan dairəsində davranması üçün belə hərəkət və davranışın xarakteri və əhəmiyyəti haqqında müvafiq biliklərə, anlayış və təsəvvürlərə malik olmalı, onları öz əqidəsinə çevirməlidirlər. Bu işdə ilk növbədə məhz şüuru və əqidəni formalaşdırmağa yönəldən tərbiyə məsələlərinə həsr edilmiş söhbətlər, məruzələr, bədii əsərlərin müzakirəsi və s. üsullardan istifadə olunmalıdır. Bu işlərin əsas vəzifəsi tərbiyə ilə bağlı anlayışları uşaqlara aydınlaşdırmaqdan, izah etməkdən, insani keyfiyyət və münasibətlərin, o cümlədən davranış mədəniyyətinin vacibliyinə uşaqları inandırmaqdan, bu barədə onlarda lazımı əqidə yaratmaqdan ibarətdir. Sözüün böyük tərbiyəvi gücü ilə uşaqlarda inam və əqidə yaradılmalıdır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların əxlaq tərbiyəsində dair bir sıra görkəmli tədqiqatçıların öz dəyərli fikirləri olmuşdur, məsələn, Pavlov deyirdi ki, reflekslərinin köməyi ilə "Uşaq vaxtı bizim hamımızda mürəkkəb fərdi və ictimai davranış yaranır və möhkəmlənir." Təqlid "mənimsəmə yoludur." A.Makarenko valideynlərə müraciət edərək deyirdi: "Sizin şəxsi davranışınız ən həlledici şeydir." A.Makarenko daha bir fikir irəli sürmüşdür ki, "Tərbiyənin başlıca əsasları 5 yaşına qədər qoyulur. Siz 5 yaşına qədər nə etmişsinizsə tərbiyə prosesinin 90 faizini təşkil edir. Sonra isə tərbiyə davam edir. Ümumiyyətlə siz meyvələri dadmağa başlayırsınız. Sizin qulluq etdiyiniz çiçəklər isə 5 yaşına qədər olan vaxt idi." Uşaqların yaşlılarla birgə əməyə cəlb edilməsi onların valideynlərini, tərbiyəçilərini və uşaq bağçalarının digər işçilərini təqlid etmələri onlarda ətrafdakı adamlara münasibətin, müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin səviyyəsini yüksəldir. Uşaqlar yaşlıların əməyi haqqında aydın və dəqiq təsəvvür əldə edirlər, onlarda yeni maraq, yaxın adamlara yeni

münasibətlər yaranır. Birgə işdə onlarla mənəvi yaxınlıq əmələ gəlir. Həyat sübut edir ki, ailə nə qədər yaxşı olarsa, ailə münasibətləri düzgün qurularsa, bu uşaqların tərbiyəsinə də olduqca müsbət təsir göstərir, uşaqların aldığı tərbiyə, onlara təsir edən nümunə bir o qədər təsirli olar. Uşaqlarda əxlaqi mənəvi keyfiyyətlərin tərbiyə edilməsində sözün gücündən istifadə edilməsi olduqca əhəmiyyətlidir. Onlarda aşılınması zəruri olan davranış normaları, onların əhəmiyyəti, faydası, nə üçün vacib olması və s. haqqında uşaqlarda söhbət aparılması vacib tərbiyə metodlarındandır. Tərbiyəvi söhbətlər zamanı tərbiyəçi tərbiyə ilə bağlı hər hansı bir məsələni canlı söhbət formasında şərh edir, uşağa həmin məsələyə dair konkret suallar verir, onun fikirlərini aşkara çıxarır, lazım gəldikdə müvafiq dəqiqləşmələr aparır. Uşaqların əxlaq tərbiyəsində onların olduqları mühitin təmizliyinin, sağlamlığının və saflığının böyük əhəmiyyəti vardır.

Uşaqlarla aparılan tərbiyə işində onların tələblərinə, ehtiyac və maraqlarına diqqət verilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Uşaqların psixologiyasını, onların fərdi xüsusiyyətlərini, ailədəki həyat şəraitini yaxşı bilən tərbiyəçi hər bir uşağın tərbiyə olunmasına düzgün yol tapmalıdır. Tərbiyəçinin uşaqlara humanist münasibəti, xeyirxahlığı, onun sakit və gözəl davranışı uşaqlarda öz qüvvələrinə inam yaradır. Düzgün danışmaq və davranış tərzini rejim tələblərinin sadə ümumlaşdırılması qaydalarının yerinə yetirilməsində tərbiyəçinin səsinin tonunun möhkəm və qəti olması da mühüm təsir gücünə malikdir. Uşağın əxlaqi təsəvvürlərə yiyələnmə dərəcəsini və əxlaqi mühakiməsini onun bədii əsərlərin qəhrəmanlarına, onu əhatə edən adamların əxlaqi keyfiyyətinə verdiyi qiymətlə və özünün şəxsi keyfiyyəti ilə müəyyənləşdirmək faydalıdır. Davranış normaları və qaydaları, əxlaqi keyfiyyətlər və əxlaqi hərəkətlər haqqında aydın təsəvvürlər lazımi qədər olmadıqda əxlaqi meyllərin səviyyəsi aşağı düşür, uşağın əxlaqi hərəkətlərinin diapozonu məhdudlaşır. Buna görə də uşaqlarda əxlaqi anlayış və təsəvvürlərin müntəzəm olaraq genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsinə diqqət verilməlidir. Uşaqların əxlaqi təsəvvürləri ilə əxlaqi davranışları arasında əmələ gələn fərqi digər səbəbi ondan ibarətdir ki, yaşlıların tələbi ilə yaranan uşaqların real davranışı əxlaq haqqındakı biliklərlə əlaqələndirilmir. Yaxşı davranış tələb olunur, ancaq onun mahiyyəti izah edilmir. Buna görə də uşaqlarda pis hərəkətlərə qarşı immunitet tərbiyə etmək üçün onları uşaqlardan gizlətmək lazım deyildir. Belə hərəkətlərin pis cəhətlərini uşaqlara izah etməli, pisləməli, onlara qarşı uşaqlarda mənfi münasibət yaradılmalıdır. Uşaqlara valideyn və tərbiyəçinin təsiri çox böyükdür. Hər bir uşağın taleyinə xeyirxah, ədalətli, qayğıkeş münasibət, onun qüsurlarını bilmək və bunları aradan qaldırmaq üçün onların islahına inanmaq, uşağa bir şəxsiyyət kimi yanaşmaq və onun ləyaqətinə hörmət etmək lazımdır. Görkəmli pedaqoq A.S. Makarenko yazırdı: "Tərbiyəçi tərbiyə etdiyi uşağa öyrənilməsi lazım gələn obyekt kimi deyil, tərbiyə edilməsi lazım gələn obyekt kimi baxmalıdır."

Ədəbiyyat:

1. Əliyeva Ş.Q. Məktəbəqədər pedaqogika. Bakı: ADPU, 2011.
2. İlyasov M.İ. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial-mənəvi inkişafında ailə mühüm amil kimi. Bakı: 2016.
3. Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı və proqramı, Kurikulum, 2010.

The ways and basic duties of moral education in preschool age

Summary

Moral upbringing is a bilateral process. In this process, the educator, the teacher impresses the child on the one hand and the child on the other hand is active in improving their morals, working on it, learning the importance of acting in the community, as well as the moral norms and principles, and following these principles in their actions and actions to comply with the community living standards.

Пути и основные обязанности нравственного воспитания в дошкольном возрасте

Резюме

Моральное воспитание - двусторонний процесс. В этом процессе педагог, учитель производит впечатление на ребенка, с одной стороны, и ребенок, с другой стороны, активно работает над улучшением своей морали, работает над ней, осознает важность действий в обществе, а также моральных норм и принципов и следит за этими принципами в своих действиях и действиях. соблюдать стандарты жизни сообществ

Rəyçi: prof. M.İlyasov